

Nemzeti Társalkodó.

KOLOZSVÁRTT

35-ik szám.

PÉNTEKEN.

Aug. 30-án

1

8

4

4.

MAGY. ILL. AKADEmia
KÖNYVTÁRA

Tartalom: Naplótöredékek. Az angol ministerek.
Sir R. Peel. (Végtet). Milla. Eredeti beszély.
(Folytatás.)

Naplótöredékek.

IV.

Göttingen, september 1-én, 1843.

Ugy hiszem, minden utazónak, ki tapasztalás és ismeret gyarapítás végett a' külföldet megkeresi, az illy utazással együttjáró kedves foglalatosságok — 's hogy ugy szóljak kötelességek — között, minők egyesületek, intézetek figyelmes megtekintése, nép-jellem- miveltségi fokozatra ügyelés 'stb. 'stb. van egy, mellyben ha nem is mindenkor a' legdusabb haszon eredményével, mindazonáltal a' legnagyobb örömmel szeret eljárni. Így például egyik színházak látogatásában, másik mügyűjtemények szemlélhetésében, egy harmadik meglehet kiseddóvókban az artatlan gyermekek közt fogja legnagyobb örömet találni; holott külön külön mindenik elismeri, mikép a' nevelő intézetek- tanulási módszer-, ipar 's kereskedelmi tárgyak- 's minden a' közjólétet előmozdító intézményekkel ismerkedésben sokkal több saját 's a' honi állapotokra is szétárasztható haszon van elrejtve. Ré-szemről megvallhatom mikép van illy mások

feletti kedves kötelességem; megvallhatom mikép a' kitünőbb szellemű emberekkel ismerkedni, vagy legalább kieszközölni hogy őket élő szememmel láthassam — mindenek felett kedvencz foglalatosságom. Ha van valami érdekes abban, hogy valamelly folyót eredetéhez felkisértünk; ha az Europa érdekesb részeit, vagy a' hon földét apróra bejárt utas vándor-utja azon pontjait számlálván elő, mellyekre legörvendőbben emlékezik — nem felejtí kihagyni: voltam a' Duna 'stb. eredeténél, láttam a' Tisza a' Maros legelső forrásait: mennyivel nem érdekesebb olly kútfőket keresni fel, honnan világosság sugárai buzogtak fel, 's áradtak szét a' földön; mennyivel nem érdekesebb mondhatni: voltam azon forrásnál, honnan eszmék 's gondolatok terjedtek el az emberiség boldogítása- és szelleme nemesítésére. Egy illyennek arczvonásai híven lelkembe rajzolódnak 's a' hűn talált képet felfüggesztem képtáromba: emlékezetem csarnokába.

E' képgyűjteményt meglehet, sokan valami sajátágosnak fogják találni, mindazáltal hiszem, miszerint azon nem lehet olly szerű különözség nyomait észrevenni, minő azon angol gyűjteményén mutatkozott, kiről azt mondják hogy a' nagy emberek körömdarabjait szerette magának emlékül meggyűjtögetni.

Képcsarnokom nem számlál még olly sok darabot, mennyi teszem a' dresdeni, vagy berlini museumban látható; mindazonáltal néhány kitűnő és sokért nem adott példánnyal dicsekedhetik; úgy hogy ha pénzzé akarnám gyűjteményem tenni, valóban nem kevés gazdagságra tehetnék szert. Így például egy irodalmunkat forrón ölelő erdélyi hölgy, kinek házi körülményei miatt kevés reménye lehet Pestet valaha láthatni, mennyit nem adna Vörösmartynk képeért. Egy lelkes természet-tudomány-kedvelőről, ki ismeri a' természet-tudományok újabb időben tett előhaladását, 's ismeri névről azon szellemeket is, kik előbbvitelökre olly hatalmas befolytak—mennyit nem kapnék a' Humboldt mellképeért!... Így tovább eladhatnám gyűjteményemből művészet-kedvelő honfitársaimnak Meierbeer, Liszt, Cornelius, Rauch, valamelly lelkes színésznek Seidelmann arczépeit 'stb. Azonban hadd maradjanak meg gyűjteményemben: egy keresztülpillantás a' szelleműs, kifejezésteljes arczokon olly kedves hatású, annyira lélekemelő.

Göttingenben egy jeles példánnyal vala kész gyűjteményem szaporodandó. Nyugtalanul vártam a' látogatásra alkalmas időt, mi csakugyan megérkezvén azonnal sieték Gaus-t meglátogatni.

Gaus nevét mindenkinek ismernie kell ki csak a' mathesist elemeinél tovább tanulta, ismeri azt minden avatottabb csillagász, ismeri minden természettanász (Physiker), ki a' föld deléji (magnetisch) erejének az újabb időben tett előhaladási lépéseit figyelemmel kísérte. A' tudományosság évkönyveibe szelleme örök betűkkel jegyezte fel magát.

A' tisztes ősz szívesen fogadott. Nekem csak egy pillanat kellett—még négy másodpercnyi idő sem, mennyi egy daguerre-féle kép elkészülésére szükséges—'s a' derék öreg képe, ősz haja 's nemes arczvonalmival képcsarnokomban fel lön függesztve.

Miután tudatám vele, hogy erdélyi vagyok, csak hamar élénk részvételt kérdezé: ha valljon erdélyi jó barátjáról professor Bolyairól nem tudnék-e valami újabb tudósítást mondani egy öt előttem nem sok idővel meglátogatott erdélyi hazámfiánál professor Szász-nál? Mire válaszul adám: hogy csak óbbakkal szolgálhatok, minthogy már harmadfél éve lesz hogy hazul eljöttem. És ezen a' meg-

kezdett tárgyról beszélgetésünknek éppen nem megnyújtására szolgált feleletem után sem vala befejezve Bolyaink feletti szóváltásunk; látszott rajta miszerint kedvencz tárgyán állapodott meg, miről a' beszédben nem olly könnyen szeretünk eltérni. „Magamhoz hasonlóan mint megöszült 's megöregedhetett az én barátom; valóban ha még egyszer találkozhatnám vele, nem kis örömmel juttatna birtokába, mert az ember késő öregségben—mídon jó barátai és ismerősei mellőle apránként kidőlnek—megnövekedett hévvél ragaszkodik még fennmaradt kevés jóembereihez.“ Így sohajta fel a' tudós, 's látszott egész külsőjén egy rövid ideig tartó elmerengés az ifjúkor együtt-töltött napjaira. Majd felvidámodva felkele ülőhelyéről, 's egy még egészen új külsejű könyvet vona elő, mellyről azt mondta hogy nem régiben vevé egy orosz mathematicustól 's előtte azért érdekes mert nézeteiben merőben egyezik a' Bolyaiak mathesis körüli önállóbb nézeteikkel; holott meg van győződve, miszerint—mint olly egymástól messze fekvő tartományok lakói—a' legkisebbet sem tud egyik a' másikról 's eszméiket nem cserélhették egymással ki. E' munka—folytatá tovább—megérdemli a' figyelmet; 's magyarnak a' csodálatos nézetekonságért kétszeresen érdekes 's könnyen hozzá jutható lehet, mert orosz nyelven van írva. Ezen nyilatkozatából úgy látszik Gaus is—mind a' mellett hogy magyar barátja van—azon felette tévedt véleményben van—mi egyébiránt általános meggyőződés a' németországi nem philologus tudósoknál—miszerint a' magyarnyelv, mint a' lengyel, tót, cseh 'stb. egy rokon ága a' szláv nyelvtörzsöknek; melly tudatlanság, valóban megbocsáthatlan a' mindentudást igénylő német tudósoknál. Láttam Bolyaink mathematicai munkáját dolgozó asztala melletti kisdud könyvtárában, hová úgy látszott kedveltebb írótól 's inkább kézi könyvül használni szokott művek valának beszoritva. E' jeles férfiú minden szavából kitetszett, miként Bolyainkat nemcsak mint barátját—tiszteli, de tudományos érdemeit is sokra méltatja. Miután bucsuzám, meghagyá üdvözlőnem nevében öreg barátját, 's mondanám meg miszerint nagy öröme leendne, ha jelen állapotja felől egy legújabb és legbiztosabb alkalom által: saját levelében értesítenék. Ezt én megigérttem.

Édes örömet vive magammal hagyám el a' nagy tudóst, mert abból hogy Bolyaink munkája kedvencz könyvei sorában diszlik, 's tudomány körüli fáradozása annyira méltányoltatik — kárpótlást és biztosítást meritek magamnak. Kárpótlást azon boszankodásom helyébe, miszerint honi mathematicusaink által a' Bolyai nevet még egyszer sem olvashatám méltányolva megemlíteni. Biztosítást az iránt, hogy majd midőn a' tudományosság erős alapot vervén magának a' magyar földön is, mathesisban is önállóságra verelkedendünk — az ezután születendő magyar Euler-ek és Lagrange-ok előtt Bolyaink neve édesebb hangzású leend, 's e' név fogja megkezdeni a' tudomány laistromában a' valódi magyar mathematicusok névsorát.

De a' rövid idő alatt, mit Gaussnál töltöttem, egyéb is vala beszélgetésünk tárgya, mi a' két magyarhaza természettudósait közelről, 's tán elevenen érdekelheti.

Kérdezősködvén azon vizsgálatok felől, mellyek évenként Göttingenben Gauss vezetése alatt a' föld déljei ereje körül tétetnek, élénk lelkesedéssel beszélt azon részvétről, melly messze földön el van terjedve ezen eddigelő az emberi szem előtt elrejtve volt természeti erő kikutatása iránt. Az egész föld — úgy monda ő — be van hálózva vizsgálatételekkel. A' legtávolabb helységekben is, minők a' Jöremény-foka, Madras, Nertschunks, Trevandrum stb. e' végre observatoriumok vannak felállítva, 's a' vizsgálat eredményei évenként összehasonlítás végett — közöltetnek; csupán Europa délkeleti részeiből nem kaphatni semmi adatokat e' tárgy körül — 's itt sajnálkozását fejezé ki — hová tartozik Magyarország és Erdély is. 'S ez az, mi természettudósainkat közelről érdekelheti.

En megvalloam ha politicussal jövök ismeretségbe, ohajtom hogy hazám beszéd tárgyá váljék, mert e' mezőn nem mondhatjuk magunkat olly hátra állóknak. Sőt e' tekintetben a' külföld figyelmét is annyira magunkra vontuk, hogy mielőtt magam beszélnek új ismerősömmel előhaladási lépésünkről, többire az idegen kezd belé, részvétellel beszél azon világos és józan szellemről, melly politici intézkedéseinket átlengi. Meglepők, 's még az angol parlamentben is számot tennének — úgy monda egy politicus utazó, kivel Hannoverben ismerkedem meg, — azon éles belátás és

elmeszikrák, mellyek a' nagyobb testvérhon országgyűlésén egymást üzve felvillannak. Éppen így ha költővel ismerkedem meg, egy kis büszkeséggel hozom szőnyegre költésztünket, örömtől átsugárzott büszkeséggel beszélek néhány jeleseinkről. Azonban tudós- és pedig természettudóssal átellenben büszkeségem meghunyászkodik, mert illy alkalommal mindig valami panasz, valami vadszerűre kell elkészülve lennem. A' geognosta például fájlalva mondja hogy mi majd mit sem tevének szép országunk földje geognosiai szempontból ismertetésére. Ott áll a' roppant kiterjedésű föld 's csupán néhány bányáspontjai ismereteseke valamennyire, egyébütt mindenütt sötétség borítja. A' fűvész hasonlólag szemünkre veti, mikép nem nekünk való azon gazdagság, melly Magyarország florája és vegetatiojában elterjed. A' természettanász — hogy többet ne hozzak fel — panaszol, mikép a' két magyarhazából semmi meteorológiai adatokat nem kaphatni, 's mint főlebb láttuk sajnálva mondja, mikép a' föld magnetismusa — melly iránt a' földgömb minden részeiben élénk figyelem terjedt el — a' két magyarhazában senkit sem érdekel. 'S ezen panaszok és szemrehányások annyira igazak, mikép lehetlen azokat egyébként szelidíteni mint egy kisreményadás, egy kis biztatással hogy e' tekintetben is kevés idő alatt máskép álland a' dolog.

'S valljon ezen biztatás mikor valósuland? A' kevés idő alatt hány évek számát kell tulajdonképen értenünk? Ha a' valódi tudományok iránt eddig növekedett közszeretettől akarunk ítéletet hozni, úgy évtizedeket foglal magában. Azonban csakugyan okunk is van hinni, mikép ezen közrészvét ezután sebesebb léptekkel fog növekedni, és valóban ideje is hogy növekedjék.

Az összes tudományosság közkinestára az emberiségnek, miből mindenki tetszése szerint gazdálkodhatik, 's ez annyival elsőbb rangú más kincstároknál, hogy bár mennyit tegyen belőle magáéva az emberi szellem, legkisebb sem fogy el belőle. Tudva van mikép e' kincstár legelső tőkéjét az egyiptomiak tévék le, nem sokára azután a' görögök és romaiak sokra kamatoztatták, majd egy hoszacsk szünet után az angolok, németek, francziák és olaszok temérdekre gazdagíták, 's jelenleg a' legujabb időben is szüntelen gazdagítják, sőt

mostanában minden nemzet igyekszik valamivel hozzá járulni.

Mi magyarok még semmivel sem járulunk a' köz kincstárhoz, avagy felmutathatni-e vagy egy tudományágot, nem mondom egy egész tudományrendszert, melly valamellyik magyar lángelméjében találná legelső eredetét?... Éppen azért mert eddigelő semmivel sem szaporítók a' közkincstárt, sokszoros köteleességünk ahhoz saját fölfedezéseink saját találmányainkkal járulni, mi—hitem szerint—bizonyára bekövetkezendik, ha a' tudományok iránti közkedvesség sebesebb léptekkel terjedvén, számosh—pangásban tengődendett elmék—hódítatnak meg a' tudománynak. Mert én nem hiszem mikép csupán az angol, német és francia nemzet birna azon kiváltsággal, miszerint Newton-, Lavoisier- és Keplereket udjon kebeléből előállítani. Illyszerű szellemeink—megvagyok győződve—voltak, 's megeshetik, vannak jelenleg is, csak körülmény, kedvező alkalom hiányzik mindeddig kifejlődhetősökre. Ha közszeretet terjedend el a' tudományosság iránt, sokban megváltoznak a' körülmények, és számlálhatandunk mi is jeleket, kik kincskeresők ké szegődven az értelem mezején, napfényre hozandanak sok drágaságot, megnevelendők azzala' tudományosság közkincstárát a' magyar nemzet nevében is.

Azonban addig is, mig a' boldog kor bekövetkezendik, tegyünk meg annyit a' köz tudományosság érdekében, mennyit ismereteinkhez képest tehetünk. 'S ez véleményem szerint—nem csak abból állhat: népszerű, minden pedantismust levetkezett művekkel a' tudományosság iránti szeretetet ébreszteni igyekezni, noha minden bizonnyal ez is egy út—csak hogy közvetített út—arra; de lehetne egyenesebben mostanában is némü tégladarabokkal járulnunk a' tudományosság középületéhez. Hogy ennek lehetőségét egy példával megbizonyítsam—jelenleg kedvező alkalmuk lehetne hazánk természet-tanászainak e' középülethez valamivel járulni: a' meteorologia ugyan is, ezen nevezetes ága a' természettannak, most van hogy ugy szóljak bölcsőjében. Számtalan fontos kérdései csak ugy lehetnek igazán megoldva, ha a' föld minden részeiben körültök vizsgálatok tétetnek, 's az egybegyűjtött adatok a' tudós világgal összehasonlítás végett közöltetnek; csu-

pán illy adatok összehasonlításából vonhatni ki az igaz feleletet—melly közbevetőleg légyen szólva, annál igazabb leendő, mentől számoshak valának az adatok,—mert az adatok nélküli speculatio teljesen ki van küszöbölve a' természettudományokból, mióta kiviláglott, hogy a' speculativa philosophia azon tana,—melly több századokon keresztül csalfa hiedelemben tartá az emberiséget—miszerint t. i. föld, lég, víz, és tűz elemek volnának—szörnyü tévedés. Adat és adat a' jelszó a' természettudományokban. Adatok fogják a' meteorológiát is érettebb állásra emelni. A' két magyarhazából nagy becsűek volnának a' tudományos világ előtt a' meteorologiai adatok. Továbbá, mi akadályoztatja vagy egy deléji observatorinm nálunk is leendő felállítását? Költség talán? Ez nem olly nagy, mikép csak középszerű buzgalommal is ki ne szerezethetnék *) Tán vezetésökre megkivántató egyedek hiánya? Természettudósaink között nem számlálhatunk ugyan Melloni, Fovbes, Aragó vagy Dove-szerűeket, kik mindjárt mindjárt egy egy új felfedezés, egy egy új észrevétellel gazdagítják a' természet-tant;—azonban ollyakat, kik a' természet-tan mezején teljesen jártasok, kik követni képesek—'s szeretem hinni—követik is a' minden ágaiban naponta történő fölfedezéseket—'s kik tehát alkalmasak volnának egy observatorium vezetésére—illyeket mondom számlálhatunk tudósaink között. Nem hiányzik e' szerint semmi egyéb—csak akarat, ennek pedig valahára támadnia kell, mert a' hon tekintete forog kérdésben a' tudományos világ előtt.

Illyetén szolgálatok létesítésében önhasznunkra és köztudományosság érdekében is, ki munkálódhatnék nagyobb sikerrel mint a' természetvizsgáló társulat. Tagjai a' két magyarhaza legtávolabb vidékeiből évenként egybegyűlvén, milly üdvös eredményü leendő, ha az avatottabbak illyetén adatokkal felkészülve jelennének meg. Ezen évenkénti gyűléseknek eddigelő—valljuk meg őszintén—nem sok eredményök volt,—illynemü adatok

*) A' müncheni csillagásztorony igazgatójának sikerült olly egyszerű készületet szerkesztetni össze, mellyel—a' mellett hogy minden eddigelő szükségesnek hitt költséges épületeket feleslegessé tesz—a' legnagyobb pontossággal tétethetnek meg a' föld magnetismusa körüli observatiók, 's melly minden költség nélkül akárhol felállitható. M. F.